

DR. C. BAUDOIN DE COURTENAY EHRENKREUTZ.

MATERJAŁ NAUKOWY I PRZEDMIOT ETNOLOGJI.

TREŚĆ: Materiał naukowy i przedmiot badań naukowych s. 26. — Materiał naukowy etnologji, prehistorji i historji (względnie historji kultury) s. 27. — Przedmiot etnologji s. 31. — Zasadnicze problemy etnologji s. 31.

Materiał naukowy i przedmiot badań naukowych.

Materiałem naukowym pewnej nauki nazywam takie przedmioty lub kompleksy przedmiotów, które przez zastosowanie do nich zasad klasyfikacyjnych danej nauki oraz przez nawiązanie do nich problemów (zagadnień) jej swoistych, — stają się przedmiotem badań danej nauki¹⁾.

Każda nauka ma swój odrębny przedmiot badania, — materiał zaś naukowy może dzielić z całym szeregiem innych nauk, o różnych zadaniach i metodach. Jama ustna, narządy mowy interesują zarówno fonetyka, jak antropologa. Ten sam ułamek krzemienia ze śladami na nim techniki pierwotnej dostarcza materiału dla studjów zarówno dla geologa, jak i dla prehistoryka i archeologa. Każdy z nich jednak zwraca uwagę na inne jego cechy i różne cechy uważa za *differentiae specificae*. *Differentiae specificae* wyrokują znów o kierunku rozklasyfikowania danego materiału i przedzierzgnięciu go na przedmiot tej lub innej gałęzi wiedzy.

---

¹⁾ Przedmiot nauki uważam więc za wytwór czynności naukowej. Por. Twardowski: O czynnościach i wytworach. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-ej rocznicy założenia uniwersytetu lwowskiego s. 16—17 i n.

Materiał naukowy etnologji, prehistorji i historji (względnie historji kultury).

Materiał naukowy etnologji stanowią te wykładniki twórczego stosunku społeczeństw ludzkich do życia, które nazywamy wytworami kultury¹⁾. Zgodnie z podziałem kultury na kulturę materialną i kulturę duchową, przyjęto podział wytworów tych na wytwory kultury duchowej i wytwory kultury materialnej.

Do wytworów kultury materialnej należą te z nich, które ludzie stwarzali i stwarzają dla polepszenia i udogodnienia swego bytu oraz zabezpieczenia życia i mienia wobec grożących im niebezpieczeństw. Do wytworów kultury duchowej należą wykładniki dążeń religijnych, artystycznych, a nawet można powiedzieć naukowych²⁾, — i prawnospołecznych.

Przeгляд powyższy moglibyśmy równie dobrze zastosować, mówiąc o materiale naukowym innych nauk, np. o materiale naukowym historji kultury. Jednakże zakres materiału etnologicznego jest w pewien sposób ograniczony. Granice tego zakresu uwydatnią się jaśniej, jeśli porównamy materiał naukowy, którym operuje prehistorja, z materiałem naukowym historji, względnie historji kultury, — oraz etnologji.

Wytwory kultury, które stanowią materiał zawarty w tak zwanych źródłach do prehistorji, pochodzą z czasów niezadokumentowanych chronologicznie. To znaczy, że ani w poszczególnych wytworach ani w kompleksach wytworów czas nie jest określony, jak również ani twórca wytworu, ani ten, kto się nim posługiwał. Milczą o tem również i inne źródła, znajdujące się z owym materiałem w bezpośrednim historycznym związku.

Z chwilą, gdyby się okazało, że dany wytwór zawiera w sobie ślad takiego zadokumentowania, materiał naukowy prehistoryczny zamieniłby się na materiał badań historji.

Źródła historyczne zawierają materiał naukowy chronologicznie określony. To znaczy, że i środowisko i czas, z których dane wytwory pochodzą, jest w danym wytworze pośrednio lub bezpośrednio oznaczony. Bezpośrednio, jeśli dane źródło zawiera

¹⁾ Poniatowski: Zadanie i przedmiot etnologji. Warszawa-Lwów, 1922, s. 10; wedle Czekanowskiego imieniem tem (etnologja) oznaczamy powszechnie jedną z nauk socjologicznych, zajmującą się wytworami działalności ludzkiej.

²⁾ Medycyna ludowa, podania wyjaśniające pewne zjawiska w przyrodzie i t. p.

w sobie odnośne daty, — pośrednio, jeśli dają się one ustalić dzięki innym źródłom, znajdującym się z danym wytworem w historycznym związku.

Materiał naukowy etnologji odnajdujemy wśród zespołów ludzkich, żyjących w chwili, gdy dany wytwór dostaje się na pole obserwacji. To znaczy, że w przeciwstawieniu do prehistorji znany jest nam nietylko teren, lecz i zespół ludzki, wśród którego dany wytwór w chwili również określonej spełnia swą funkcję, — lub też jej w tym czasie już nie spełnia, lecz pozostaje jako tak zwany przeżytek w stosunku do innych wytworów danego środowiska.

Jeśli badamy szczątki mieszkań ludzi przedhistorycznych, to dopiero posługując się metodą typologiczną¹⁾ określamy wiek względny, czyli czas funkcjonowania wytworu, jako też odtwarzamy zespoły ludzkie, które się danym wytworem posługiwały, lub wśród których on powstał. Zwiedzając ruiny średnio-wiecznego zamku, możemy nawet w sposób szczegółowy nie wiedzieć, kto nim ongi władał, na podstawie jednak porównania z innymi wytworami tej samej kategorii chronologicznej, to znaczy znajdującymi się z danym wytworem w historycznym związku, ustalić możemy i czas, i kategorię etniczno-socjalną właściciela.

Inaczej jeszcze rzecz się ma z materiałem naukowym etnologji. Obserwując mieszkania palowe w Nowej Gwinei, czy też chatę kurną na obecnej granicy polsko-litewskiej z okolic Szyrwintów, wiemy, kto je zamieszkuje, jako też czas funkcjonowania wytworu, chwila obecna, jest nam znany, jako jedna z jego cech.

Jeżeli teraz porównamy materiał naukowy etnologji z materiałem naukowym prehistorji, to okaże się, że w prehistorji ani czas powstania danego wytworu, ani czas jego funkcjonowania, ani środowisko, z którego dany wytwór pochodzi nie jest dany, i że wobec tego nie należą one do jego cech, lecz do zagadnień naukowych, wyrastających z tego materiału i przeistaczających go, — na przedmiot badań prehistorji. Mówiąc inaczej: czas i człowiek, czy społeczeństwo, które pozostawiło po sobie dane wytwory, muszą być w prehistorji rekonstruowane.

W etnologji ani czas, ani teren, ani środowisko nie należą do zagadnień nauki, lecz stanowią wraz z innymi cechami wy-

¹⁾ Kozłowski, Lud, XXI, 17.

tworów materiał naukowy, ponieważ są nam zgóry, dzięki charakterowi źródła, znane ¹⁾).

Oprócz powyżej przez nas omówionego ograniczenia materiału etnologicznego, zakres jego zostaje zmniejszony przez sposób rozpowszechniania się wytworu, lub mówiąc inaczej przez stosunek jego do przeszłości. Te bowiem tylko wytwory kultury stają się materiałem naukowym badań etnologicznych, które rozpowszechniają się wyłącznie drogą tradycji. Tak samo, jak się przez tradycję, przez przekazywanie, rozpowszechnia piosnka ludowa, w ten sam sposób od ludzi do ludzi przechodzą i inne wytwory kultury, mocą odbiorczego i przetwórczego naśladownictwa, albo z pokolenia na pokolenie, albo z terenu do terenu, od jednego zespołu ludzkiego do drugiego. Przyczem przedewszystkiem należy zwrócić uwagę na to, że tak samo jak i w materiale prehistorycznym tylko te wytwory należą do badań etnologicznych, które nie znajdują się w związku historycznym z wytworami „historycznymi“, które należą do zakresu badań historii kultury,

Jako przykład posłużyć nam może współczesny strój frakowy oraz sukmana krakowska. Strój frakowy jest ubraniem historycznym, gdyż na podstawie szeregu podobnych ubrań z szeregu lat poprzednich przechowanych nam przez źródła historyczne rzeczowe i pośrednie odtwarzamy tak zwaną historję fraka ²⁾), czyli kolejno następujące po sobie zmiany w formie wytworu. Związek historyczny z przeszłością sukmany został zerwany, gdyż nie znane

¹⁾ O ile zaś miejsce i czas funkcjonowania pewnego wytworu, należącego do zakresu badań etnologicznych, nie są znane, to należy je również zrekonstruować przy pomocy metody porównawczo-analitycznej (w zastosowaniu do wytworów kultury materialnej mogącą się również nazywać metodą typologiczną). Rekonstrukcja ta jednak będzie się różniła od rekonstrukcji chronologicznej w prehistorji, gdyż odtwarzając czas w etnologji, porównujemy cechy wytworu nieokreślonego chronologicznie z cechami wytworów i topograficznie i chronologicznie określonych.

²⁾ Czekanowski, Lud, XXI, 15. „Z chwilą zaś, gdy badamy historję rozwoju tych zjawisk, wchodzimy w dziedzinę historii kultury“. Wytknięty tu przez Czekanowskiego zakres dla badań historii kultury wpływa właśnie z charakteru materiału naukowego historii. Materiał ten pozwala na rekonstrukcję chronologicznego następstwa form pewnego wytworu, podczas, gdy materiał naukowy etnologji może być tylko rozpatrywany metodą porównawczą, opierającą się na badaniu form wytworów, zróżniczkowanych przede wszystkim przez teren, a nie przez czas.

są nam poprzedzające ją formy odzieży. Wytwór przekazała nam do dnia dzisiejszego tradycja, a poza tem nie wiemy, skąd się wziął na danym terenie i odkąd. Stykamy się więc w ten sposób tylko z ostatniem ogniwem procesu rozpowszechniania się wytworu, lecz nie mamy historycznych poprzedników znanego nam kształtu wytworu¹⁾.

W związku z tą właściwością materiału naukowego etnologii pozostaje interesowanie się etnologów przedewszystkiem społeczeństwami tak zwanych ludów pierwotnych. Wśród takich mianowicie populacyj znajdujemy całe kompleksy wytworów, przekazanych jedynie przez tradycję, o których milczą źródła historyczne²⁾. Ale i wśród zespołów ludzkich żyjących życiem „historycznym” — odnajdujemy materiał dla badań etnologicznych. Nawet w najruchliwszych centrach życia współczesnego, gdzie wskutek tego następują bardzo szybkie zmiany wartości wytworów, odnajdujemy kompleksy wytworów, przekazanych wyłącznie przez tradycję, nie wiążącą się bezpośrednio z kompleksami innych wytworów kultury danego środowiska, których przeszłość historyczna — na

¹⁾ Słowa powyższe określają jedynie materiał naukowy etnologii, lecz nie decydują o zadaniach i charakterze nauki. Stąd też, o ilebyśmy nie nazwała etnologii w przeciwstawieniu do historii kultury, nauką rozwojową, to tylko biorąc pod uwagę materiał naukowy, który pociąga za sobą stosowanie odrębnych metod i inne w sobie zawiera zagadnienia. Historia kultury bada materiał określony zgóry pod względem czasu — stąd szeregowanie form wytworów chronologiczne wypływa bezpośrednio ze źródeł historycznych. Etnologia bada wytwory należące w tej chwili do dnia dzisiejszego na różnych terenach i wśród różnych zespołów — stąd bezpośrednio wypływa szeregowanie wytworów np. według terenu, lub innych uwarunkowań zespalających wytwory w pewne kompleksy. Metodą wypływającą z takiego ujmowania zjawisk będzie porównanie. To też wbrew Graebnerowi (*Methode d. Ethnologie*. 1911, s. 1), mówiąc o charakterze etnologii nie można zapominać o roli, jaką w niej odgrywa metoda porównawcza. Gdybyśmy się jednak, jak słusznie zaznacza Fischer (*Lud*, XXI, 88), ograniczyli tylko do porównania kultur różnych ludów, to byśmy zmniejszyli zadania etnologii do stosowania metody, nie kwapiąc się o wyniki badań konstrukcyjne, wyjaśniające zjawiska. Szeregowanie zróżniczkowanych i określonych metodą porównawczą typów wytworów wedle ich względnego następstwa „rozwojowego” nie wykracza poza zakres etnologii. Jak każda konstrukcja naukowa odegrać może i ona w nauce pewną rolę metodologiczną, interpretującą pewne zjawiska. Doszukiwanie się praw rozwojowych wykracza oczywiście poza zakres etnologii, — nauki szczegółowej, w porównaniu z nauką uogólniającą wyniki wszelkich badań humanistyczno-historycznych — socjologia.

²⁾ Por. A. Fischer, *Lud*, XXI, 84.

podstawie źródeł historycznych wiąże się z ich, tem samem historyczną terażniejszością.

Przedmiot etnologji.

Jak każda nauka tak samo i etnologia dzieli swój materiał naukowy z wieloma innymi naukami. Chata podhalańska może stać się przedmiotem¹⁾ badań zarówno dla architekta, jak i dla etnologa. Babiemi lekami w równej mierze może się zainteresować botanik, farmakognosta i etnolog. Inne są jednak zagadnienia i inne stąd płyną metody badań tych poszczególnych dyscyplin, które przeistaczają dany materiał naukowy na przedmiot badań tej, a nie innej nauki. Dla architekta forma wytworu jako rzecz w sobie stanie się przedmiotem badań, ale obojętny mu będzie stosunek wytworu danego budownictwa ludowego do innych kompleksów wytworów, danego terenu, jako też związek, jaki zachodzi między badanym przez niego wytworem a ludźmi, którzy z niego korzystają. To samo możemy powiedzieć i o badaniu piosenki ludowej przez teoretyka literatury. Jej forma, treść, również jako jeden z elementów formalnych i t. p. stanowią tu przedmiot studjów. Etnolog, słuchając pieśni żniwiarskiej może również zwrócić uwagę na jej typ literacki, ale jako na materiał naukowy. Przedmiotem zaś jego badań będzie stosunek danej piosenki do innych wytworów, poczynawszy od kompleksu wytworów żniwiarskich, stosunek jej do całego zespołu wytworów, czyli do kultury na danym terenie panującej, lub też jej stosunek do podobnych wytworów, znajdujących się na innych terenach, lub wśród innego środowiska ludzkiego, niż w danej chwili przez niego obserwowane i t. p. Czyli, że materiał naukowy przedzierżga się na przedmiot badań etnologji wtedy, gdy powstaje zagadnienie o związku wytworu, czy też pewnego kompleksu wytworów z innymi wytworami i to w zależności od terenu rozpowszechniania się całokształtu pewnej kultury i jej odpromieniowania wśród pewnych etniczno-społecznych zespołów ludzkich.

Zasadnicze problemy etnologji.

Dotarliśmy do zagadnień etnologji. Widzieliśmy, że w prehistorji problem stanowią: czas i środowisko ludzkie,

¹⁾ Czekanowski, Lud, XXI, 5, por. cyt. tam przykłady.

z którego dany wytwór, lub kompleksy wytworów pochodzą. W etnologji czas i środowisko ludzkie nie stanowią problemu, gdyż w jej materiale naukowym nietylko teren, lecz również i chronologia oraz zespoły ludzkie, wśród których badane wytwory pochodzą, są zgóry wiadome. Jednakże, jak to już wyżej podkreśliłem, każdy wytwór kultury, który należy do zakresu badań etnologicznych, jest tylko ostatniem ogniwnem poprzedzającego go szeregu form, przekazywanych przez tradycję, ostatnim wykładnikiem tej tradycji. Nie są nam znane formy go poprzedzające, jak również i jego pochodzenie na danem terytorjum i w danem społeczeństwie.

Stąd też problemy bezpośrednio z materiału wynikające stanowić będą problemy genetyczne, a mianowicie przez kogo i kiedy dany wytwór kultury został przekazany znanemu nam w chwili obecnej środowisku ludzkiemu. Odpowiedzią na to, wedle słów Czekanowskiego¹⁾, będzie „rekonstrukcja przeszłości w terażniejszości“, konstrukcja form²⁾ poprzedzających w czasie formę badanego przez nas wytworu, oraz odtworzenie tej jednostki etniczno-socjalnej, przez którą dany wytwór został przekazany do chwili obecnej³⁾.

---

¹⁾ Czekanowski, Lud XXI, s. 14.

²⁾ Rekonstrukcje form wytworów i ich znaczenie w metodyce etnologicznej, należy odróżniać od „poziomów“ czy „stadjów“ rozwojowych, konstruowanych przez socjologję, które wprowadziły zamęt „rozwojowy“ do prac angielskich socjol-etnologów i ich epigonów oraz różnych pogrobowców Comte'a.

³⁾ W dalszych nadbudowach etnologji doprowadzi to do rekonstrukcji kultur etnicznych, socjalnych oraz kultur kształtujących się w związku z warunkami geograficznymi (kultura góralska, pomorska i t. p.)